

M E D L E M S B L A D   F Ö R   J O H A N   N O R D L A N D E R - S Ä L L S K A P E T
N R 2 / 1 9 8 0   Å R G Å N G 1

OKNYTT - än en gång

Oknytt 'spökeri, trolltyg' är ju välkänt för många (de flesta?) norrlänningar, och det är också norrlänningar, som har gjort det känt för läsande svenskar i allmänhet genom att nyttja det i skrift. Ordet är första gången belagt i en bok av år 1753, nämligen en översättning av Luthers Kyrkopostilla. Översättare var jämtan Andreas Borg. Bland andra norrlänningar, som har använt ordet i skrift, kan nämnas Pelle Molin och Astrid Våring. Eftersom oknytt har kommit in i litteraturen, så behandlas det i Svenska akademins ordbok. Författare av artikeln oknytt är professor Sven Ekbo. Om ordets etymologi (härledning) har han skrivit en särskild utredning i "Meijerbergs arkiv för svensk ordforskning" nr 3, 1952.

Sven Ekbo redogör i sin artikel först grundligt för ordets förekomst i Sverige. Det tycks saknas i ett bälte i Mellansverige (Gästrikland, Uppland, Dalarna, Västmanland och större delen av Sörmland och Värmland). Söder därom dyker det upp igen, delvis med lite avvikande ljudgestalt. Ekbo påvisar också, att ordet är känt i österbotten i Finland (fast i sekundära formen oknykt, oknökt o d).

Redan J V Lindgren - västerbottning och burträskättling, rektor för läroverket i Umeå - påpekade att oknytt borde sammanställas med det isländska ordet öknyttir 'fula spratt'.

Sven Ekbo tar fasta på detta och visar att vårt oknytt skall tolkas som en s k substantivering av ett adjektiv i neutrum oknytt 'full', alltså 'ngt fult, otäckt' o d. Det osammansatta adjektivet återfinns man i hälsingemålens knytt 'prydlig, vacker' o dyl, även 'tyst'.

Och nu går vi ett steg vidare. Adjektivet knytt - som alltså existerar i Hälsingland - bör vara bildat till det i nordiska dialekter allmänt spridda verbet knätta, 'ge svagt och fint ljud ifrån sig', förr säkerligen även 'göra fin', 'pryda'. Detta verb har supinum knuttit o d, och där finner vi den vokal -u- som vi behöver för att förklara vårt knytt och oknytt. Samhöriga med knutt är sv knytt 'knyst', isl *knyttinn (nu i formen hnittinn) 'kvick', 'träffande' (stjärnan framför ordet betecknar att det inte belagts i denna form), samt det tidigare nämnda isländska óknyttir 'fula spratt' och fornnorska úknytti 'logärningar'.

Det är ganska överraskande betydelsesammanhang som avslöjas i Sven Ekbos utredning: 'svagt, fint ljud' ger betydelsen 'ngt fint och prydligt' och - som negering till det sistnämnda - får vi 'ngt fult och otäckt' och slutligen 'trolltyg, spökeri'.

Gösta Holm

Ännu mer OKNYTT

Det gick som jag spådde. Inledningsartikeln om namnet Oknytt på vårt medlemsblad lockade till diskussion. Till min gamle vän och studiekamrat Gösta Holms inlägg vill jag gärna foga den kommentaren att jag hade förbisett Sven Ekbos artikel i Meijerbergs arkiv. Däremot kände jag till hans framställning i Svenska Akademiens ordbok, liksom de isländska och finlandssvenska formerna av samma - eller ett snarlikt - ord.

För mig ter sig oknytt med varianter som ett av de inte ovanliga ord för vilka ordrotaren (om uttrycket tillåts) måste räkna med olika omformningar och omtydningar ('urspårningar' kallas de också ibland) för att få den ordhistorisk-ordgeografiska ekvationen att gå ihop (jfr Ekbo s 21). Ibland bör man i sådana fall ifrågasätta om hela ordmaterialet har ett enda entydigt ursprung eller om korsningsformer genom påverkan från varandra närstående, snarliktlydande och/eller snarliktydiga ord föreligger.

Jag undvek därför att försöka reda ut trådarna i den trassliga etymologiska härvan och tog parti för oknytt i nutida norrländsk mening, när jag skrev:

"Vilket språkhistoriskt ursprung oknytt än må ha är det alltså uppenbart att dess underliggande betydelse på många håll i Norrland uppfattas som 'oknutet'."

Karl-Hampus Dahlstedt

RAPPORT FRÅN ÅRSMÖTESFÖRHANDLINGARNA

Johan Nordlander-sällskapet höll sitt ordinarie årsmöte den 13 mars kl 19 i Humanisthuset i Umeå. Styrelsens verksamhetsberättelse och revisorernas årsberättelse hade delats ut till de närvarande. De godkändes och den avgående styrelsen beviljades ansvarsfrihet. Vidare förrättades val av styrelse. Avsägelse förelåg från Phebe Fjellström. I hennes ställe invaldes arkivchefen vid DAUM Åke Hansson. I övrigt företogs omval. Styrelsen kom alltså att få följande sammansättning: Karl-Hampus Dahlstedt (ordf), Roland Otterbjörk (vice ordf), Teo Sundin (skattmästare), Tryggve Sköld (sekr), Kurt Boberg (vice sekr), Lars-Erik Edlund (red), Barbro Holmgren (klubbmästare) samt Jan Sundin och Åke Hansson (ledamöter utan särskild funktion). Till revisorer utsågs Tommy Berg och Magnus von Platen med Karin Ferry och Rolf Hedquist som suppleanter. Evert Baudou, Sigurd Fries och Holger Sjöstedt utsågs att förbereda valen vid nästa årsmöte.

Mötet fastställde oförändrad årsavgift, dvs 25 kronor.

Efter sammanträdet presenterade Jan Sundin arbetet vid den demografiska databasen vid Umeå universitet. Kvällen avslutades med enkel förtäring (öl och smörgås) i Humanisthusets pentry.

Tryggve Sköld

Sekreterare

VERKSAMHETSBERÄTTELSE

Tanken att bilda ett sällskap som skulle verka i Johan Nordlanders anda uppkom i en mindre krets under hösten 1978. En förberedande diskussion hölls den 15 december samma år, varvid man beslöt att hålla ett konstituerande sammanträde efter jul.

En kommitté bestående av Lars-Erik Edlund, Sigurd Fries och Roland Otterbjörk förberedde ärendet och kallade till konstituerande sammanträde den 7 februari 1979. Vid detta valdes en interimsstyrelse bestående av Karl-Hampus Dahlstedt, ordförande, Roland Otterbjörk, vice ordförande, Teo Sundin, skattmästare, Tryggve Sköld, sekreterare, Kurt Boberg, vice sekreterare, Lars-Erik Edlund, redaktör, Barbro Holmgren, klubbmästare samt som övriga ledamöter Phebe Fjellström och Sven Lundkvist. Vid mötet fastställdes även interimsstadgar.

Interimsstyrelsen sammanträdde den 21 februari för att förbereda det stiftande sammanträdet. Den 14 mars ägde stiftande sammanträde rum. Därvid antogs förslaget till stadgar med smärre ändringar. En styrelse tillsattes, som var identisk med interimsstyrelsen, så när som på att Sven Lundkvist, som utnämnts till riksarkivarie, lämnade sin post och ersattes av Jan Sundin. Efter sammanträdet höll Karl-Hampus Dahlstedt ett föredrag betitlat "Ön - Även kallad Bullernosius. Om de gamla namnen på den ångermanländska bifurkationsön".

Höstens allmänna sammanträde ägde rum den 25 oktober. Vid detta valdes till revisorer Tommy Berg och Åke Hansson, och till revisorssuppleanter Rolf Hedquist och Ingrid Melander. Efter sammanträdet föreläste chefen för Svenskt Visarkiv, professor Bengt R Jonsson över ämnet "Johan Nordlander som utgivare av svenska visor och ramsor."

Styrelsen har sammanträtt den 18 april, den 11 september och den 20 november.

Sällskapet har beslutat att utge två skriftserier: 1) "Skrifter utgivna av Johan Nordlander-sällskapet"; 2) "Medlemsblad för Johan Nordlander-sällskapet". Det senare har fått namnet OKNYTT. Nummer 1 i den första serien har utkommit under året och har titeln "Johan Nordlander 1953-1934. Biografi. Bibliografi. Ett urval uppsatser". Detta nummer har sammanställts och redigerats av Lars-Erik Edlund. Till utgivningen har bidrag erhållits av Multrå församling och Sollefteå kommun.

Antalet medlemmar var vid årets slut 112, därav 8 ständiga.

Karl-Hampus Dahlstedt
Ordförande

Tryggve Sköld
Sekreterare

FÖRENINGSPRONTEN

Från en av Johan Nordlander-sällskapets medlemmar, tillika styrelsemedlem i Olof Högberg sällskapet, Claes Rosenqvist, Husum, har redaktören mottagit följande:

"Det borde vara en självklarhet för varje medlem i Johan Nordlander-sällskapet att också vara intresserad av och känna sig befryndad med härnösandsförfattaren och norrländspatrioten Olof Högberg.

Det finns nu ett utmärkt tillfälle att förvärva ytterligare kunskap om hans rika författarskap. Sedan ett par år verkar nämligen ett Olof Högberg sällskap med målsättningen att sprida kunskap om hans verk och i någon mån fortsätta hans kamp för den mellannorrländska kulturen. DN-kritikern Mauritz Edström är ordförande, och sällskapet har nu fått en så stabil organisatorisk ryggrad, att det kan börja ge ut meddelanden i bokform. Medlemmarna kommer enligt styrelsebeslut att få de böcker som ges ut. Den första är en volym essäer om Högberg redigerad av Ingeborg Nordin Hennel och Mauritz Edström och med sådana författarnamn representerade som Barbro Backberger, Mauritz Edström, Sven-Bertil Jansson, Ingeborg Nordin Hennel, Birger Norman och Jan Kempe. Boken förläggs av CEWE-förlaget, och utgivningen är beräknad till september. 1981 års bokutgivningsprojekt är en antologi Högbergtexter avsedda att belysa hans norrländssyn. 1982 är det 50 år sedan han dog, och hans verk blir alltså fria. Sällskapet kommer då att koncentrera alla krafter på att få fram nya upplagor av hans större verk, som t ex Den stora vreden och romancykeln Från Norrlands sista halvsekel.

Medlemskap i Olof Högberg sällskapet får man genom att sätta in årsavgiften 25 - på postgirokonto 961606-1."

I sammanhanget ber redaktionen att få påminna om att Johan Nordlander-sällskapets årsavgift också är 25 kronor (ständigt medlemskap 500 kronor) och att vårt postgironummer är 4392505-6. Men gå gärna med i Olof Högberg sällskapet också.

FRÅGOR TILL MEDLEMMARNA

I föregående nummer av OKNYTT ställde Arne Söderlind, Domsjö, ett antal frågor om sägner och traditionsstoff till Johan Nordlander-sällskapets medlemmar.

Eftersom det inte inkommit något ytterligare bidrag av detta slag till redaktionen tar redaktören själv chansen att fråga sällskapetets medlemmar om s k ortsboöknamn.

NORDSVENSKA ORTSBOÖKNAMN

Vid institutionen för nordiska språk vid Umeå universitet bedrivs sedan några år tillbaka en undersökning om det folkliga personnamnsskicket i övre Norrland. Bland de typer av namn som insamlats och även till dels bearbetats finns s k ortsboöknamn, dvs beteckningar, som folk i byar och socknar använt, skämsamt eller nedsättande, om grannarna. Öknamnen är således kollektiva, och typiska är arnästjyva, alnömygg, locknesmålingen, burträskrödsbjergter och lulehasafötter. Beteckningarna håller på att dö ut numera, men genom upptecknat material och frågelistsvar har c 4 000 belägg på denna typ av öknamn noterats enbart från Nordsverige (de fyra nordligaste länen).

Undertecknad, som haft ansvaret för denna del av undersökningen om folkligt personnamnsskick i övre Norrland, har för avsikt att sammanställa och utge materialet med kommentarer. Att få med alla ortsboöknamn inom detta stora undersökningsområde går självfallet inte, men när nu möjlighet yppas ber jag att få ställa följande frågor för att om möjligt komplettera samlingen:

- 1) Vilka ortsboöknamn (sockenboöknamn, byboöknamn) känner Du till från Din hembygd?
- 2) Presenteras öknamnen i form av ramsor, t ex Ovansjöhundan, Ängeskånken, Bolltjärnråvan, Hallstahundan, Ensillerskatan etc från Borgsjö, Medelpad, eller parvis rimmade Lokglopan - Blekasopan från Lockne, Jämtland? Förekommer det att öknamnet rimmar på ortnamnet, börjar det på samma bokstav som ortnamnet eller är det på annat sätt anknutet till själva ortens (bys, socknens) namn? (Exempel på sådana öknamn är Op-glop, Ope, Brunflo sn, Jämtland; Jide-jit ('get'), Gideå sn, Ångermanland.)
- 3) I vilka olika situationer har öknamnen använts? (Danser, auktioner, på exercisplatsen?)
- 4) Har användandet av ortsboöknamnet beledsagats av speciella åtbörder, så att man t ex lockat på Medelpadsqrisen med ett harmligt "Gyss, Gyss" eller härmat Ångermanlandskråkans läte?

5) Kan ortsboöknamnens ålder på något sätt bestämmas? I de fall sockenborna/byborna har två öknamn: kan på något sätt bestämmas vilket av öknamnen som är äldst? Vad är orsaken till att vissa ortsbor har flera öknamn?

Jag hoppas att ovanstående frågor skall intressera. Svar - för vilka på förhand framförs ett varmt tack - kan sändas till Lars-Erik Edlund, Institutionen för nordiska språk, Humanisthuset, 901 87 UMEÅ.

Lars-Erik Edlund

FÖRTECKNING ÖVER MEDLEMMAR I JOHAN NORDLANDER-SÄLLSKAPET

Följande förteckning utgör fortsättning på medlemsförteckningen i ÖKNYTT 1/1980

Gösta Berg, Stockholm	Alvar Nordström, Docksta
Helge Bergfors, Göteborg	Carl Bertil Nygren, Umeå
Lars Biström, Umeå	Maj Reinhammar, Uppsala
Stefan Brink, Uppsala	Vidar Reinhammar, Uppsala
Aron Bränström, Umeå	Wilhelm Scherdin, Sollefteå
Thomas Bäckström, Umeå	Seminariet för nordisk ortnamnsforskning vid Uppsala universitet, Uppsala
Tone Dahlstedt, Umeå	Karl Sidenbladh, Stockholm
Maria Gustafsson, Sundsvall	Inger Sjöblom, Sollefteå
Jan Olof Hedström, Luleå	Sonja Stridsman, Gideå
Algot Hellbom, Vällingby	Hans Sundström, Lund
Härnösands kommun, Härnösand	Britta Ulander, Hägersten
Ingvar Hörnqvist, Hörnefors	Umeå stadsbibliotek, Umeå (ständig)
Märta Kihlgren, Sollefteå	Artur Westerlund, Sollefteå
Jonas Källström, Stöde	Kjell Westin, Nyland
Landsarkivet i Härnösand, Härnösand	Bo Wickman, Uppsala
Mildred Ljunggren, Sollefteå	Stig-Henrik Viklund, Skellefteå
Paul Lundin, Näsåker	V Willbergh, Sollefteå
Tyko Lundkvist, Härnösand	Alfons Öberg, Docksta
Kerstin Melin, Bollstabruk	
Johannes Nahlén, Sollefteå	
Irene Nilsson, Åsele	
Arne Nordberg, Luleå	
J Nordin, Gävle	

ATT SÖKA FÖRFÄDER MED DATAMASKINEN

Demografiska databasen i Umeå

Det, såvitt bekant, största projektet i världen för att föra över uppgifter om människorna under 1800-talet till datamaskin finns vid Demografiska databasen i Umeå. Databasen startade som ett beredskapsprojekt 1973 och blev en permanent institution den 1 juli 1978. Drygt 40 anställda i Haparanda för över information från kyrkböckerna till blanketter, sorterar blanketterna för att skapa "biografier" över människorna i församlingen och registrerar resultaten på data-magnetband, som sedan bearbetas vid enheten i Umeå.

Dessutom finns för närvarande tre beredskapsprojekt med vardera 15 anställda som också administreras av databasen för att ge forskare ytterligare material; i Pajala arbetar man med samma uppgifter som i Haparanda, i Jokkmokk hjälper man det s k Lule-älvprojektet att samla in uppgifter om människorna och deras utnyttjande av älvdalens resurser i gången tid, och i Jörn registrerar man kyrkoboksmaterial från Skellefteåområdet från 1800-talet för genetisk forskning.

Sju församlingar har redan färdigställts för forskarna, varav två norrlands-församlingar: Nedertorneå och Tuna (i Medelpad). Om några år kommer det att finnas en hel region bestående av Sundsvall och cirka 15 församlingar i Medelpad på data i Umeå, allt till forskningens fromma.

Ur denna "databas" kan man ta fram kyrkböckernas uppgifter om en enskild människa eller om grupper av människor som bott i de församlingar som registrerats. I första hand har man då haft yrkesforskare i åtanke, men självfallet är det inget som hindrar lokalhistoriker utanför universitetet eller släktforskare som är intresserade av en viss församling att ta kontakt med databasen. Redan nu används databasens material och personal i lärarutbildningen och senare kommer materialet förmodligen att kunna användas - i en enklare form - av gymnasieelever och grundskoleelever i ämnena historia och samhällskunskaper.

Även om tiden inte alltid räcker till för att omedelbart informera och hjälpa alla som kan höra av sig, ser databasens personal gärna att intresserade hör av sig, och lovar ett vänligt bemötande. Möjligheter finns också att göra studiebesök i Umeå eller i Haparanda om man hör av sig i god tid.

Jan Sundin

MEDELANDEN

En ny upplaga av "Övre Norrlands bygdemål" vars första upplaga sedan länge är slutsåld, är under utgivning. Bokförläggare Charlie Wedin i Bjästa, som är medlem i JNS, har lovat att sällskapetets medlemmar kommer att få köpa den till förmånspris.

Karl-Hampus Dahlstedt

Alla intresserade inbjuds att sända bidrag till OKNYTT

Det kan vara frågor inom sällskapetets intresseområden som ni önskar få besvarade, det kan vara frågor som ni vill rikta till sällskapetets medlemmar, små artiklar av samma typ som Jan Sundins artikel ovan.

Kanske har det kommit någon bok som ni vill presentera för sällskapetets medlemmar? Eller ni kanske har läst en intressant artikel i en tidning eller tidskrift, värd att referera?

Bidrag sändes till Lars-Erik Edlund, Johan Nordlander-sällskapet, Humanisthuset, 901 87 Umeå.

Till sist

Skattmästaren har bett mig påminna om att årsavgiften för 1980 i Johan Nordlander-sällskapet är 25 kronor. Postgironumret är, som ovan nämndes, 439 25 05-6.

Lars-Erik Edlund

<u>INNEHÅLLSFÖRTECKNING</u>	Sid
OKNYTT - än en gång, Gösta Holm	1
Ännu mer OKNYTT, Karl-Hampus Dahlstedt	2
RAPPORT FRÅN ÅRSMÖTESFÖRHANDLINGARNA, Tryggve Sköld	3
VERKSAMHETSBERÄTTELSE, Karl-Hampus Dahlstedt - Tryggve Sköld	3
FÖRENINGSPRONTEN	5
FRÅGOR TILL MEDLEMMARNA	5
NORDSVENSKA ORTSBOÖKNAMN, Lars-Erik Edlund	6
FÖRTECKNING ÖVER MEDLEMMAR I JOHAN NORDLANDER-SÄLLSKAPET	7
ATT SÖKA FÖRFÄDER MED DATAMASKINEN, Jan Sundin	8
MEDDELANDE	9